

*Ковальчук О. П.,
асистент кафедри іноземних мов
для гуманітарних факультетів
Львівського національного університету імені Івана Франка*

ПОХОДЖЕННЯ АНГЛІЙСЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ ЕПОНІМІВ

Анотація. У статті подано результати зіставного аналізу походження епонімів в англійській та українській мовах. Виділено групи епонімів, які наявні в обох мовах, власне англійські та власне українські епоніми. Досліджено джерела виникнення цих лексичних одиниць та встановлено мови, з яких запозичено англійські та українські епоніми.

Ключові слова: лексичні одиниці, епоніми, зіставний аналіз, походження.

Постановка проблеми. Епоніми – це група лексичних одиниць, походження та семантика яких, як в англійській, так і в українській мові, дуже тісно пов'язана з історією та культурою народів. Фактично, кожне слово представляє якусь деталь цієї історії, а етимологічний аналіз епонімів створює основу для глибших досліджень зв'язку історії та менталітету нації із мовою, розуміння мовної картини світу народу-носія.

Аналіз літератури. Щоб зрозуміти природу групи лексики, необхідно проаналізувати походження, історичні причини виникнення кожної лексеми, зокрема кількісну репрезентацію досліджуваної групи та її значущість для загальної системи мови. На думку В. Топорова, основним завданням етимологічного аналізу є встановлення координат різних систем (фонологічної, словотвірної, лексичної, семантичної та інших), перетин яких генерує дане слово та визначає шлях його майбутнього розвитку. Науковець вважає, що процес відтворення розвитку слова можна порівняти із його декодуванням [1, с. 51].

Однак етимологія може бути лише відносною і значною мірою гіпотетичною, причому гіпотетичне походження слів можна підтвердити, змінити чи заперечити. Ця відносність пояснюється об'ємом інформації, яку вдається отримати, та глибиною реконструкції розвитку слова. Картина етимологічної історії слова ніколи не завершується, оскільки завжди є дистанція (часом величезна) між часом реконструкції та часом виникнення слова; ця дистанція чимдалі збільшується. Тож завжди залишаються питання, що потребують відповіді.

Порівняння кількості та природи епонімів у різних мовах дає змогу дослідити динаміку розвитку мов, становлення відповідних культур. Відтак, якщо дослідити епоніми-запозичення з різних мов в українській та англійській мовах та поділити їх на відповідні групи, можна зробити висновки про контакти цих двох народів з іншими націями та їхню історію. Як правило, розрізняють дві основні причини для запозичень: потреба заповнити прогалину в лексичній системі мови (в тому числі для найменування нового об'єкта чи концепту) та потреба передати новий відтінок значення, інше емоційне забарвлення [2, с. 162].

Однак, як зазначають Г. Антрушина та О. Афанасєва, процес запозичення не завжди є інтенційованим, логічним та ефективним. Інколи слово запозичується «наосліп», без видимих причин, без наявності прогалини у лексичній системі мови та без жодної потреби передати додаткові відтінки значення. Певна кількість таких запозичень з часом зникає. Інші, про-

йшовши процес семантичної адаптації, вкорінюються в мові, розвивають свою семантичну структуру та стають повноправними членами лексичної системи мови [3, с. 158]. Характерно, що історичні причини запозичень достатньо глибоко вивчені, але суто мовні причини ще потребують дослідження.

Розрізняють фактори, що впливають на кількість та характер запозичень. Р. Гінзбург виділяє такі: історичні умови, природа та тривалість контакту між мовами, рівень генетичної та структурної близькості між мовами [2, с. 164].

Мета цієї статті – дослідити джерела запозичення епонімів в англійську та українську мови. Матеріалом для аналізу слугували 380 епонімів, з них 171 англійські, 212 – українські, відібраних методом суцільної вибірки з етимологічних словників зіставлюваних мов.

Результати дослідження. Виділяємо три основні категорії епонімів для цього дослідження: епоніми, які є в обох мовах; власне українські епоніми; власне англійські епоніми. Група спільних епонімів найбільша (171 приклад); група власне англійських епонімів складається з 86 лексичних одиниць; група власне українських епонімів – з 123. Є ще одна група, що входить до групи спільних епонімів: назви об'єктів, які мають епонімічне походження в обох мовах, але утворені від різних власних назв.

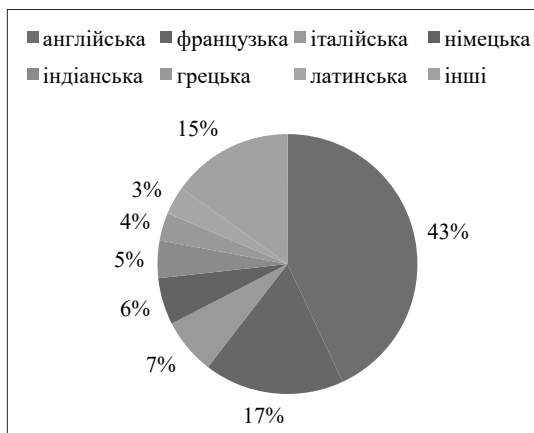
Щодо мов походження, можна виділити ряд таких, які слугували джерелами епонімів: англійська, французька, грецька, іспанська, арабська, німецька, латинська, польська, російська, українська й інші. У деяких із мов зафіксовано лише по кілька епонімів, а в інших ця група лексичних одиниць значно репрезентативніша.

Аналіз групи спільних епонімів дає підстави для висновку про те, що найпродуктивнішими мовами були французька, англійська, грецька, арабська, іспанська, німецька та італійська. Епоніми латинського та грецького походження загалом мають міфологічне походження і засвідчені в обох досліджуваних мовах як частина міжнародної культури. Такі мови, як російська, китайська, польська, датська були джерелом невеликої кількості епонімів англійської та української мов.

Багато назв тканин походять зі східних мов: арабська, китайська та хінді, адже ці регіони були найбільшими виробниками різних тканин в певний період світової історії. Інші мови не мають певної визначеної сфери, в якій вони були б найпродуктивнішими джерелами епонімів.

Власне англійські епоніми не характеризуються великим різноманіттям джерел походження, як, наприклад, спільні епоніми (група Інші включає в себе епоніми, що походять з афганської, скандинавської, голландської, китайської та турецької мови, з яких походить по одному епоніму). В українській мові немає лише по три епоніми латинського і грецького походження, що вказує на те, що ці дві мови та їх культури вплинули на розвиток багатьох мов.

Найбільше власне англійських епонімів походить з англійської мови, зокрема з англійської літератури. Французька мова була джерелом лише 15 епонімів цієї групи. Ще однією особливою підгрупою є англійські епоніми індіанського походження. Це слова, які позначають об'єкти та поняття з різних сфер життя індіанських племен. Вони рідко трапляються в інших мовах.

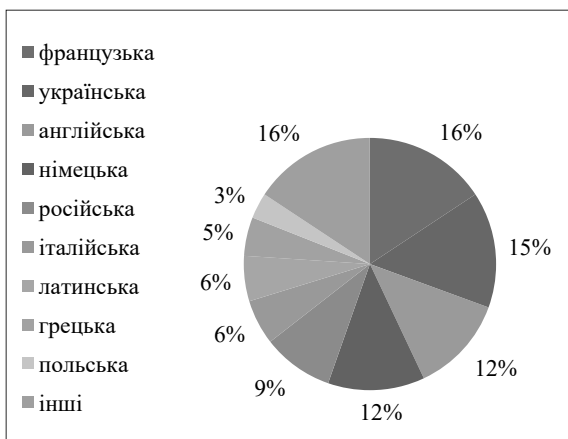

Діаграма 1. Джерела власне англійських епонімів

Англійські імена стали основою для утворення епонімів, що позначають діяльність (*comstockery* [4, с. 52], *spoonerism*, *malapropism* [4, с. 241; 4, с. 155]) чи дії (*bant*, *diddle*, *jilt* [4, с. 113; 4, с. 445; 4, с. 758]). Майже всі дієслова з англійської вибірки були утворені від англійських власних назв, єдиним винятком є слово *to tantalize*, яке походить від імені міфологічного короля Тантала [4, с. 248]. Французька мова стала джерелом багатьох назв одягу (*gibus*, *leotard* [4, с. 637], [4, с. 143], *watteau* [4, с. 1122]).

Можна припустити, що в українській мові найбільша кількість епонімів походить від українських власних назв. Однак це не так. Якщо в англійській мові мало епонімів походить з інших мов, то ситуація з українськими епонімами зовсім інша.

Очевидно, що серед епонімів української мови немає певної домінантної групи, як серед англійських. Кількість епонімів з української, англійської, французької та німецької мов майже рівнопропорційна. Цікаво, що російська мова не є найпродуктивнішим джерелом українських епонімів. Хоча вона і має тісні культурні та історичні зв'язки з українською мовою, але займає лише п'яте місце серед мов-джерел походження епонімів в українській мові.

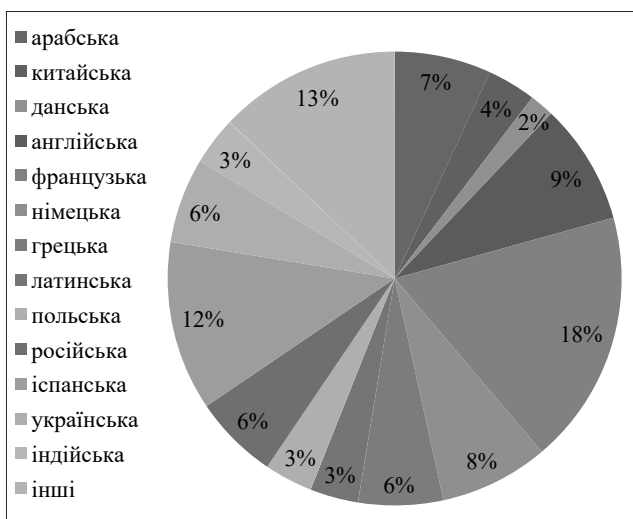
Діаграма 2. Джерела власне українських епонімів

Було б логічно вважати, що епоніми, які характерні лише для однієї з мов, походять з її національної літератури або від імен реальних людей, які були невідомі за кордоном. Однак це не зовсім так. Однією з таких причин є те, що багато французьких епонімів мають літературне походження (*альмавіва* – плащ, назва якого походить від імені графа Альмавіви з п'єси «Весілля Фігаро» П. Бомарше, *альфонс*, походить з комедії А. Дюма «Мосє Альфонс», *гарпагон* – скупа людина, походить від імені героя Гарпагона з п'єси Мольєра «Скупий» [5, с. 575]). Те саме стосується й інших універсальних джерел епонімів. Хоча деякі власні назви відомі в обох культурах, вони стали епонімами лише в одній із них. В українській мові представлені епоніми, що походять від імені біблійного царя Ірода (*арідник* – диявол [5, с. 31, т. 1], *город* – три царі в українських різдвяних містеріях [5, с. 607, т. 1] та *ірод* – тиран [5, с. 317, т. 2], однак в англійській мові таких епонімічних відповідників немає.

Більшість епонімів українського походження є топонімічними (*бахмутка* – вид солі з українського міста Бахмута [5, с. 153, т. 1], *лебединка* – вид груші з міста Лебедин [5, с. 205, т. 3], *харківка* – тип головного убору з Харкова, *харсонка* – вид шерсті, назва походить від міста Херсон [5, с. 159, т. 6]) або є назвами рослин (*михавівка* – вид груші, який дозріває на празник св. Михаїла [5, с. 468, т. 3], *димитриця* – хризантема, названа від імені св. Димитрія) [5, с. 72, т. 2]).

Деякі сфери життя є джерелом приблизно однакової кількості епонімів в обох мовах. Так, епоніми, джерелом яких є антична історія, подібно відображені в обох мовах, однак існують і певні винятки. Це епоніми з грецької та латинської мов (9 і 8 проти 4 і 10 відповідно). Винятком є слово *berserk*, що походить зі скандинавської міфології й означає знівисний, шалений стан людини. Це один із небагатьох епонімів міфологічної групи, який не має відповідника в українській мові.

Аналіз спільних епонімів засвідчив, що топонімічні епоніми становлять їх найбільшу групу і походять з таких мов:

Діаграма 3. Джерела топонімічних епонімів обох мов

Діаграма показує, що найпродуктивнішими джерелами епонімів, що утворені на основі географічних назв, є французька, іспанська, англійська та німецька мови. Латинська та грецька мови не є такими продуктивними. Інші мови, такі як польська, хінді та китайська, рідко виступають джерелами епонімів. Більшість топонімічних епонімів є спільними для обох мов, що

вказує на те, що вони вербалізують інформацію важливу для цих лінгвокультур.

Висновки. Таким чином, можна виділити спільне та відмінне в походженні епонімів англійської та української мов. Найбільшою групою є епоніми, які існують в обох мовах, що свідчить про подібності у картині світу носіїв цих мов. Окрім того, в обох мовах найбільшою групою є топонімічні епоніми. Ще однією подібністю є наявність в обох мовах міфологічних епонімів – антична культура мала вплив на обидві культури та мови. Прослідковуються і відмінності. По-перше, в англійській мові найбільшою групою є епоніми англійського походження, чого не спостерігаємо в українській. Окрім того, в англійській мові багато епонімів індіанського походження, що є результатом контакту переселенців з індіанськими племенами. Ураховуючи невелику кількість проаналізованих епонімів, можемо робити лише попередні висновки. Однак зіставний аналіз епонімів в англійській та українській мовах дає змогу глибше осмислити особливості мов та культур націй-носіїв. Відтак, подальше зіставне дослідження епонімів видається перспективним напрямом дослідження.

Література:

1. Топоров В.Н. Исследования по этимологии и семантике. Том 2: Индоевропейские языки и индоевропеистика. М.: Языки славянских культур, 2006. 544 с.
2. Ginzburg R., Khidekel S., Knyazeva G., Sankin A. a course in modern English lexicology. M.: Higher School, 1966. 270 p.
3. Антрушина Г.Б., Афанасьева О.В., Морозова Н.Н. Лексикология английского языка: Учеб. пособие для студентов. М.: Дрофа, 1999. 288 с.
4. The American Heritage Dictionary of the English Language. Fourth Edition. J. Pickett et al (eds.). Boston: Houghton Mifflin, 2000. 2074 p.
5. Етимологічний словник української мови: у 7 т. / редкол.: О.С. Мельничук (голов. ред.) [та ін.]. К.: Наук. Думка, 1983–2012. (Словники України).

Ковальчук О. П. Происхождение английских и украинских эпонимов

Аннотация. В статье поданы результаты контрастивного анализа эпонимов в английском и украинском языках. Выделены группы эпонимов, которые присутствуют в обоих языках, собственно английские и собственно украинские эпонимы. Исследованы источники появления этих лексических единиц и установлены языки, из которых заимствованы эпонимы.

Ключевые слова: лексические единицы, эпонимы, контрастивный анализ, происхождение.

Kovalchuk O. Etymology of English and Ukrainian eponyms

Summary. The article presents the results of contrastive analysis of eponyms in English and Ukrainian languages. The groups of eponyms have been distinguished which exist in both languages, only English and only Ukrainian eponyms. The sources of appearance of these lexical units have been researched and source languages established.

Key words: lexical units, eponyms, contrastive analysis, etymology.